

Meraklısı için notlar: Bu kısa makaleyi ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümündeki asistanlığım döneminde yazmıştım. Bir zamanlar, felsefeye meraklı gönüllülerden oluşan, yıllarca felsefi tartışmaların yazılıp çizildiği Felsefe Ekibi adlı bir tartışma forumu vardı. Güney, Syildiz, Bberksan, Ferda, Arguman (o dönemlerden kalma lakabım:), Reşit, Ni ve niceleri... Bu kısa makale, işte bu web sitesinin gönüllüleri tarafından bir süre çıkarılan Felsefe Ekibi adlı internet dergisinin 5. sayısında yayımlanmıştır.

Kant'a göre katil zanlısına arkadaşınızın yerini söylemek neden etikdir?

Hasan Engin Şener

Kant'ın ahlak anlayışı bağlamında önemli bir ikilemin ortaya konması konunun ne kadar tartışmalı olduğunun ve derinlemesine bir akıl yürütme gerektirdiğinin de bir kanıtı olarak görülebilir. Burada tartışacağımız ikilem ya da örnek olay daha önce Göttingen Üniversitesi teoloji profesörü Johann Daniel Michaelis (1717-1791) tarafından dile getirildiği anlaşılan ⁽¹⁾ ancak Kant ⁽²⁾ ile popülerlik kazanan “yardımseverlik amacıyla yalan söyleme hakkı” üzerinedir. Kant bazı felsefecilerin doğru söylemeyi bir erdem olarak görmelerine karşın istisnai durumlarda “yalan söyleme hakkının” olduğunu savundular. Onlara göre bu istisnalara katil zanlısına evinize sığınan arkadaşınızı ele vermek de dahildir. Çünkü doğru sadece ve sadece “doğruya hakkı olan” kişilere söylenebilir. Eğer bir kişi başkalarına zarar vermeyi hedefliyorsa doğruya hakkı yoktur.

Kant'ın ahlak anlayışı bağlamında konuyu tartışmadan önce kısaca Kant'ın “doğruya hakkı olmak” düşüncesi üzerine eleştirisini ortaya koymakta yara vardır. Kant'a göre böyle bir tavır doğru söyleme hakkını kişinin kendi iradesine bağımlı kılar ki bu durum “doğruluk hakkını” en baştan öznelletirir. Oysa Kant'ın ahlak anlayışının temelinde nesnellik arayışı vardır.

Böyle bir giriş Kant'ın ahlak anlayışındaki biçimselliği ortaya koymamızı kolaylaştırır. Biçimsellikten anlaşılması gereken her türlü deneyimden önce geliştirebilir. Bir başka ifadeyle deneyimlerimize göre değişen bir ahlaktan ziyade her koşulda aynı davranmayı gerektiren kodlar içerir ahlak. Kant'ın arkadaşınızın evinde olduğunu onu arayan katil zanlısına söyleyip söylememe sorununa çözümsel yaklaşımı da biçimsellik üzerine kuruludur. Asıl amaç bütün ifadelerinde aklın yönlendirdiği yasalara hiçbir istisna kabul etmeksizin bağlı olmaktır. Kant'a göre doğru söylemek aklın bir yasası ise bir ödev ise bazı durumlarda yalan söylemek insanlığa ve ödevine karşı yapılmış bir “yanlıştır”. Bu durumda Kant'a göre katil zanlısına doğruyu yalnızca doğruyu söylemek etikdir.

Peki ya arkadaşınıza tavrınız? Doğruyu söylemekle ona da etik davranmış oluyor musunuz? Sıradan bir akıl yürütme doğru sözün arkadaşınıza zarar vereceğinden söylenmemesi gerektiğini söyler. Böyle bir akıl yürütme doğru söylemek eylemi ile arkadaşınızın zarar görmesi arasında koşulsuz bir doğru orantı kurar. Oysa Kant açısından bu iki yönlü ahlaki hata içerir. İlk hata “zarar” “acı” gibi “yarararı” kavramlar üzerine ahlakın inşa edilmesidir. Buradaki temel sorun olumsal (durumsal contingent) bir insan değerini diğerlerinin üzerine çıkarmaktır ki burada yapılan zarar görmemenin (mutluluğun) ön plana çıkarılmasıdır. O zaman yapmamız gereken bütün iş bu değere nasıl ulaşılacağı yolunda araçsal bir tavır takınmaktır ki o zaman felsefi etik yarı bilimsel tekniklerin en etkili değer maksimizasyonunu hedeflemesinden başka bir şey olmayacaktır. Bu durumda son (örneğin mutluluk) aracı meşrulaştıracaktır. Kant'a göre böyle bir anlayış insanoğlunun asaleti ile uyumlu olmayacaktır. İnsanoğlu Kant'a göre “diğer doğal yaratıklarda kendi özgürlüğü dolayısıyla yani fiziki nedenlerden ziyade akıldan kaynaklı eylem kapasitesi ile ayrılır. Ahlakiliği görgül (empirik) değerler ile sadece bazı olumsal olgularla temellendirmeye çalışmak insanlığın bu temel özelliğini karaltmaktır. Zira insan temelde özgür ve ussal bir yaratıktır. Bu nedenle sadece aklın belirlediği bazı sonlar insanlığın asaletine

¹ Immanuel Kant (1981) “Supplement: On a supposed right to lie because of philanthropic concerns” iç. *Grounding for the Metaphysics of Morals* 3rd Edition Hackett Publishing Company: USA s. 63 5. dipnot.

² Anılan kaynak s.63-67.

Meraklısı için notlar: Bu kısa makaleyi ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümündeki asistanlığım döneminde yazmıştım. Bir zamanlar, felsefeye meraklı gönüllülerden oluşan, yıllarca felsefi tartışmaların yazılıp çizildiği Felsefe Ekibi adlı bir tartışma forumu vardı. Güney, Syildiz, Bberksan, Ferda, Arguman (o dönemlerden kalma lakabım:), Reşit, Ni ve niceleri... Bu kısa makale, işte bu web sitesinin gönüllüleri tarafından bir süre çıkarılan Felsefe Ekibi adlı internet dergisinin 5. sayısında yayımlanmıştır.

saygı gösterecek ahlaki bir kural için temel değeri sağlayabilir.”⁽³⁾ Nitekim herhangi bir hayvan da bir çeşit yararçı düşünce ile hareket edebilir (örneğin acıdan kaçabilir). Oysa bir zarardan söz ediyorsak ortada bir zarar var ise bu “hakikatin temel kaynağının bozulması”ndan başka bir şey değildir. Buna neden olan da doğru söylemek değil yalan söylemektir.

Doğruyu söylemek ile arkadaşınızın acı çekmesi arasında kurulan doğru orantının ikinci hatası Kant’a göre rastlantısal bir durumun sanki mutlak bir gerçekleşme olarak sunulmasıdır. Doğruyu söylemek ile oluşacağı öne sürülen zarar sadece bir varsayımdır ve olması da zorunlu değildir. Örneğin katil zanlısına yalan söylediğinizi varsayalım. Bu durumda arkadaşınızın kurtuluşu mutlak bir gerçekleşme midir? Kant’a göre böyle bir şey söz konusu değildir. Katil zanlısı sizin yalan söylediğinizi düşünüp evin etrafını gözetleyebilir. Bu sırada sizin evinizde olduğunu zannettiğiniz arkadaşınız da arka kapıdan veya pencereden bahçeye kaçmış olabilir. Bu durumda katil zanlısı arkadaşınızı yakalayacak ve ona zarar verecektir. Bu bir olasılıktır ve yalan söylemenin mutlaka bir kurtuluş olamayacağını imler. Hatta bu durumda söylediğiniz yalan sebebiyle arkadaşınız zarar gördüğü için siz de sorumlu olursunuz. Aynı şekilde bu sefer doğruyu söylediğinizi düşünelim. Bu durumda evinizi gözetlemeye devam eden katil zanlısını komşularınız da fark edip polise yakalattırabilir ve arkadaşınızın zarar görmesi engellenebilir. Bu da bir olasılıktır. Bu da bir rastlantısalıktır ve görüldüğü gibi bir zarar ile sonuçlanmak zorunluluğu olmadığını gösterir. Burada önemli olan Kant’ın bize inanılır hikayeler anlatması ya da anlatmaması değildir. Önemli olan ahlak anlayışının evrensel temeller üzerine kurulması gerekliliğidir. Bu nedendir ki varsayımsal kişisel zararlardan ziyade Kant’ın ahlak anlayışı genel olarak her koşulda yalan söylemenin insanlığa karşı bir zarar verdiği üzerinden hareket eder.

Sonuç olarak Kant’a göre insanlar kendi değerlerini doğadaki diğer yaratıklardan kendisini temelden ayıran özellik olan özgürlükten alır. Zira ahlak sadece ve sadece özgür olanlar için söz konusu olabilir ya da anlam kazanır. Akla dayalı hareket akılla temellendirilmiş eylem ancak ahlaki olabilir. Örneğin taşın kafanıza düşmesi ahlaki bir eylem değildir zira özgür irade taşta söz konusu değildir. Bununla birlikte eğer söz veriyorsanız bunu tutmak zorundasınızdır. Ama bunu tutma nedeniniz size mutluluk vermesi veya başka bir neden değildir. Sadece tutmak “zorunda” olduğunuz için bu sözü tutmalısınız. Bunu hisse dayalı bir nedene veya bir sona bağlamadan yapmalısınız.⁽⁴⁾ Bu nedenle Kant hipotetik olmayan kategorik imperatif kavramını kullanır kendi ahlak anlayışında. Eğer bir eylem başka bir araç dolayısıyla iyi olarak değerlendiriliyorsa o zaman hipotetiktir. Yani “şu şeyi başka bir şeyi istediğim için yapmalıyım” dediğiniz her eylem hipotetik imperatif sınıfına girer. Bu ahlaki değildir. Ahlaki olan kategorik imperatifdir yani hiçbir dolayım olmaksızın “kendinde iyi”yi temsil edecek davranışta bulunmaktır. Yani “başka hiçbir şeyi istemeseydim bile şu ya da bu biçimde hareket etmeliyim” diyebiliyorsanız ancak eyleminiz ahlakidir.

³ Jeffrie G. Murphy (1970) *Kant: The Philosophy of Right*, Macmillan: London, s. 39.

⁴ A.k., s. 51.